

Олег ЧУПА

Питання першості Римського Патріарха було і залишається одним із найбільш контроверсійних моментів християнського богослов'я, зокрема еклезіології. Св. Йосафат виясненню Петрового служіння приділяв велику увагу, оскільки від самих початків свого існування Київська Церква вважала своє сопричастя із Римською Церквою благословенним даром¹. У „Катхизмн”, який був призначений для вірних, а отже мусів бути написаний доступною мовою та наповнений зрозумілими аргументами, він коротко і ясно подає розуміння служіння Римського Патріарха. Робить це св. Йосафат, з'ясовуючи Символ Віри, зокрема поняття вселенськості Церкви.

Витлумачуючи це богословське положення в контексті Символу Віри, Архиепископ Полоцький надає тим самим цій богословській дійсності догматичної ваги. Отож вселенською рисою Церкви є те, що вона є зібранням вірних „під одним невидимим головою — Христом Господом, і видимим намісником Христа”². Цим намісником Христа є наступник Петра, оскільки лише „одному св. Петрові доручив Бог католицьке вселенське пастирювання, а не іншим апостолам”³. Стосовно самої назви, якою величає св. Йосафат римського папу — „видимий голова Церкви” та „намісник Христа”, то підґрунтя для цього він взяв із стихир, що містяться у слов'янських богослужбових книгах а також із панегірика київського митрополита Григорія Цамблака „Похвала Петрові та Павлові”. Сама назва „намісник Христа” (Vicario Christi або τοποτηρητής Χριστού) у першому тисячолітті вживалась стосовно кожного єпископа⁴. У 1439 році ця назва була визнана східними єпископами за Римським патріархом у постанові Ферраро-Флорентійського Собору⁵. Вочевидь, вона є титулярним іменем Римського Патріарха на кшталт „Суддя світу” (титул Олександрійського Патріарха) або „Отець Отців, пастир пастирів, єрарх єрархів і тринадцятий апостол” (титул Антіохійського Патріарха)⁶. Титул „Глава Церкви” св. Йосафат взяв із стихир на Вечірні папі Леву Великому, яку подано в „Оброна једносці серкевнеу”*: „Як назву тебе, о Богонатхненний (папа Лев)? Главою Православної Церкви?”⁷. Серед рукописів Виленської бібліотеки знаходиться два слова Григорія Цамблака, переписані рукою св. Йосафата Кунцевича⁸. Уривок одного з цих слів поміщений також і в „Оброніе једносці серкевнеу”. У ньому київський митрополит Григорій зве апостола Петра „главою усіх, вправним керманичем корабля Церкви”⁹. Полоцький архієпископ практично дослівно вживає її по відношенню до римського папи у листі до Лева Сапіги: „Zesmy sa w lodce Christowey, pod sprawowaniem Naywzszego zeglarza Namiestnika Chrystusowego”¹⁰. Під цим кермуванням та намісництвом не мається на увазі канонічно-адміністративна залежність інших єпископів від Римського Патріарха¹¹, від якої Київську Церкву на початку оберіг своїм декретом „Decret Romanum Pontificem” у 1596 році папа Климент VIII, признавши право Київському Митрополитові святити та затверджувати нових єпископів¹². Йдеться про те, що патріарх Старого Риму¹³ є блюстителем чистоти віри. Саме тому, на думку св.

Йосафата, східні патріархи „якщо не були б у єдності з наступником Петра, то не були б вони пастирями та не могли б спастися ні вони самі, ані їхні послідовники. У чому ж полягає ця єдність? — Щоб була одна віра”¹⁴. У цих кількох словах св. Йосафат натякає на те, що сотеріологічний ексклюзивізм має право на існування лише тоді, коли є відхід від догматичного віровчення, гарантом якого є Римський Патріарх. Св. Іван Золотоустий у проповіді проти фальшивих пророків та вчителів підкреслює роль апостола Петра як блюстителя віри: „Скажи нам, о блаженний Петре, стосовно тих, які вводять в оману стадо Христове, яке головний Пастир та Охоронець наших душ вчинив та довірив тобі!”¹⁵. Однак те, що папа є гарантом православної віри, ніяк не означає, що він в змозі вносити зміни у це вчення. Такі зміни вправі вносити лише Вселенський Собор, на якому обов’язково повинні бути присутні папські послани та, як мінімум, один східний патріарх¹⁶. У 1614 році св. Йосафат, будучи вже Виленським архимандритом, відгукнувся на запрошення митрополита Велямина Рутського супроводжувати його у подорожі до Києва. Однією з причин згоди Кунцевича на цю пропозицію було те, що він бажав відвідати матір руського монашества — Києво-Печерську лавру. Прихід архимандрита-уніата викликав бунт серед монахів лаври, так що багато розлючених ченців бажали скинути його у Дніпро¹⁷. Св. Йосафат у відповідь на їхнє невдоволення сказав: „Немає у мене лихих намірів, оскільки бажаю вам усім добра. Радію всім моїм серцем, що бачу тут стільки монахів, я навіть радо залишусь між вами, якщо покажете мені шлях істини із Священного Писання, із творів Святих Отців і наших богослужбових книг”¹⁸.

Після цих слів ігумен запропонував Святому розділити з ними спільну трапезу, а потім принесено усі вищезгадані книги, на основі яких св. Йосафат виклав, вочевидь, богословські основи Петрового служіння. Аргументи, які Полоцький Архієпископ наводив киево-печерським монахам, допоможе нам відтворити його твір „О старшнствѣ Пѣтра” та „Obrona jednosci cerkewney”.

Із Святого Письма як у творі „О старшнствѣ Пѣтра”, так і „Obrona jednosci cerkewney” використано два уривки: один про Петра-скелю, на якій Христос збудує Свою Церкву (Мт. 16:18), а інший про доручення Христа Петрові пасти Його вівці (Ів. 21:15)¹⁹.

Коментарем на ці уривки служать відповідні цитати із творів Святих Отців. Зокрема, св. Василій стосовно першого уривку (Мт. 16:18) каже, що Христос передає Петрові Свою гідність бути скелею Церкви. Однак це не означає, що Він позбавляє Себе її²⁰.

Св. Єфрем Сирійський у своєму слові на Преображення вкладає в уста Христа звернення до Петра, який бажає залишитись на г. Тавор: „Петре, як здійсниться тоді те, що я пообіцяв тобі, як будуть тоді збудовані на тобі церкви і яка ж вартість тоді ключів Царства, які ти отримав?”²¹. Захарій Копистенький у своїй „Палінодії”, яка була написана у відповідь на „Obronu jednosci cerkewney” каже, що у слов’янських збірниках слова Єфрема звучать інакше: „Як здійсниться те, про що я сказав тобі? Як буде збудована Церква?”²². Така різниця між даними перекладами може свідчити про те, що Копистенький користувався слов’янським перекладом творів Єфрема Сирійського, який був здійснений на основі пізнішої грецької редакції. Адже відомо, що багато творів Святих Отців та житій святих пізньої грецької редакції містять літературні пом’якшення стосовно місць, в яких йде мова про першість римського папи²³.

За коментар на другий євангельський уривок (Ів. 21:15) подано уривок із монаших правил св. Василя Великого: „Ми навчилися від самого Христа, який настановив Петра пастирем своєї Церкви після Себе; адже сказав: „Петре, чи ти любиш мене більше цих? Паси

ягнята Мої!”²⁴. Ці слова великого Святителя є, фактично, перифразом титулу „намісник Христа”. Св. Іван Золотоустий у своїй гомілії на ці слова Євангелія каже, що Христос пройшов повз інших апостолів і лише до Петра промовив ці слова, оскільки останній є „вибраний серед апостолів, є устами учнів та главою спільноти”²⁵.

Подібні слова на адресу ап. Петра та римських пап поміщені у слов'янських богослужбових книгах — третє джерело, з якого черпав свої аргументи св. Йосафат. 29 червня (свято верховних апостолів Петра і Павла) одна із стихир малої Вечірні величає ап. Петра такими словами: „Петро, основа апостолів, скеля Христової Церкви, глава християн славно піклується про вівці Твого стада, оберігає Твої ягнята від вовків, рятує Твоє стадо від нещастя”²⁶. Далі автор „Obrony jednosci cerkewney” риторично запитує, чи можуть красномовніше оспівати першість Петра латиняни²⁷. Тим не менше, богослужбові стихирини вживають подібні титули на кшталт „основа Церкви” та „скеля Церкви” стосовно й інших апостолів, у слов'янських книгах ці титули збігатимуться із титулами, вжитими до Петра. Однак у грецьких відповідниках якщо й названо інших апостолів „скелею Церкви”, то вжито термін λίθος (невеликий дорогоцінний камінь), а до Петра — πέτρα (велика скеля); якщо названо інших апостолів „основою Церкви”, то вжито слово θεμέλιον (штучний фундамент), стосовно Петра ж — κρηπίς (природна основа, ґрунт)²⁸.

У творі „О старшднствѣ Пѣтра” св. Йосафат підкреслює ще одну особливу рису папського служіння: це інтервенція у справи інших Церков, якщо того вимагає складність ситуації. На користь цього Кунцевич наводить різні історичні свідчення, коли римські патріархи позбавляли влади інших єпископів і навіть патріархів, а також постанови декількох соборів стосовно апеляції до папи²⁹. При цьому св. Йосафат цитує візантійських істориків та соборні правила³⁰.

Окреме місце у стосунках із Римським Патріархом Святий відводить Київській Церкві. Адже якщо Східна Церква то була у сопричасті із Римом, то його розривала, то „въ здѣшнихъ краяхъ Русійскаго набожднства о томъ [тобто про розрив сопричастя] ни слыхали”³¹. Навпаки, як пише св. Йосафат у своїй книзі „О фальшованю писмь словднскихъ”, коли греки розривали сопричастя з Римом, то Київська Церква розривала сопричастя з Грецькою Церквою і входила у безпосереднє сопричастя із Римом. Першими на такий крок пішли рівноапостольні Кирило та Методій, які патріарха Фотія за розрив сопричастя „слухати не хотѣли, алы єпископови Римскому поддѣгали [...] до нго вси письма носили і въ нго сѣ благословили, абы краи словднскии могли отправовати пословднску”³². До того ж, зазначає Святий, слов'янські Апостоли водили у Рим для єпископської хіротонії своїх учнів³³. Ще одним свідченням того, що Київська Церква трималась сопричастя із Римською, є прийняття свята перенесення мощей св. Миколая Мирлікійського, якого не прийняла Грецька Церква, яка тоді перебувала у розколі³⁴. За таку сопричасність з Римським патріархом греки постійно утискали невинну Київську Церкву. І це настільки дошкулило руським єпископам, що вони за князя Ізяслава Київського самі обрали собі митрополита; така практика, як підкреслює св. Йосафат, тривала чималий період часу, про що свідчать руські хроніки³⁵. Врешті-решт, Святий підсумовує, що „нашъ народ Руський принѣвши в томъ порядку вѣру, и жѣ были послушни єпископомъ Римъскимъ патриарховѣ [грецькі], наши тѣжъ митрополитовѣ патриархомъ послушнство отъдавали”, якщо ж Константинопольський Патріарх розривав сопричастя з Римом „наши сѣго послушни быти не хотѣли, алы послушнство папѣжови отъдавали”³⁶. На завершення слід зазначити, що св. Йосафат вважав звичайним процесом відновлення сопричастя Київської Церкви з її Церквою-Матір'ю — Константинополем. Однак на такий

крок Київська Церква піде лише у тому випадку, коли Константинопольська Церква відновить сопричасний зв'язок із Римом³⁷. Згодом така перспектива сопричастя з іншими помісними Церквами стала розглядатись як одна із можливих еклезіологічних моделей УГКЦ³⁸.

1 В. Losten. Roman Primacy and the Church of Kiev // Logos, vol. 34, nos. 1-2, Ottawa 1993, с. 73.

2 „Quid est Ecclesia Catholica Oecumenica? Est tota Congregatio Fidelium sub uno Capite invisibili Christo Domine, et visibili Vicario Christi”. DRBC, vol. I, с. 124.

3 „Quisnam sit Vicarius Christi? Successor Principis Apostolorum, Petri; uni enim S. Petro commisit Deus pastorum Catholicum Oecumenicum, et non aliis Apostolis”. Там само.

4 В. Losten. Roman Primacy and the Church of Kiev, с. 83.

5 Див. А. Волконській. Католичество и Священное Предание Востока, Парижъ 1933, с. 366.

* Слід зауважити, що надалі вживатимуться цитати із твору „Obrona jednosci cerkewney”, автором якого офіційно вважають тодішнього виленського архимандрита Лева Кревзу. Однак велике число дослідників, базуючись на свідченнях еп. Якова Суші і диякона Доротія Лециковича, а також рукописних творах св. Йосафата, вважають Кунцевича співавтором цього твору та головним його натхненником. Зокрема Б. Струмінський вважає, що Йосафат є автором тих частин, які є оперті на слов'янські джерела: див. В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, Harvard Library of Early Ukraine Literature. – Cambridge, MA: Ukraine Research Institute of Harvard University 1995, с. XVI; див. також П. Жуковичъ. О неизданныхъ сочиненияхъ Йосафата Кунцевича, с. 216-221.

6 Там само, с. 98.

7 В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, с. 20.

8 Див. П. Жуковичъ. О неизданныхъ сочиненияхъ Йосафата Кунцевича, с. 224.

9 В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia” с. 16.

10 Лист св. Йосафата до Лева Сапіги 22 квітня 1622 р. // Н. Коялович. Литовская церковная Унія, т. 2, Санкт-Петербург 1861, с. 336.

11 Пор. В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, с.16.

12 М. Tatoryn. Papal primacy, local Primacy and Episcopal Collegiality // Logos, vol. 34, nos. 1-2, Ottawa 1993, с. 131.

13 „In quo consistit haec Unio? In hoc, ut sit una Fides...”. DRBC, vol. I, с. 125.

14 „De Patriarchis autem Orientalibus quid sentiendum est? Sunt episcopi, sed si in Unione cum successore Petri non fuerint Pastores non suunt, salvari non possunt, tam illi ipsi, quam etiam seguaces illiorum. In quo consistit haec Unio? In hoc, ut sit una Fides”. Там само.

15 В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, с. 13.

16 Див. там само, с. 26.

17 Див. М. Соловій, А. Великий. Святий Йосафат Кунцевич, с. 175.

18 Там само.

19 Див. П. Жуковичъ. О неизданныхъ сочиненияхъ Йосафата Кунцевича, с. 212; див. В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”,

с. 11-13.

20 Див. В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, с.11; пор. С. Кіпріані. Постать Петра в Новому Завіті // Сопричастя, № 1, Львів 1998, с. 33.

21 Там само, с. 12.

22 Див. В. Strumin'ski. Lev Krevza's „A Defense of Church Unity” and Zaharija Kopysten'sky's „Palinodia”, с.256.

23 Див. там само, с. 21.

24 Там само, с. 13.

25 Там само.

26 Там само, с. 14.

27 Див. там само.

28 Див. А. Волконській. Католичество и Священное Преданіе Востока, с. 122.

29 Див. П. Жуковичъ. О неизданныхъ сочиненіяхъ Іосафата Кунцевича, с. 212.

30 Див. там само.

31 Там само, с. 213.

32 Там само, с. 209.

33 Див. там само.

34 Див. там само.

35 Див. там само, с. 210.

36 Там само, с. 209.

37 Див. М. Соловій, А. Великий. Святий Йосафат Кунцевич, с. 198. краще пошукати свідчення із дрбц.

38 Див. М. Димид. Чи перспективна екуменічна позиція Української Греко-Католицької Церкви // Богословія, т.65, Львів 2001, с. 94.

О. Чупа. Розуміння першості Римського патріарха св. Йосафатом // Слово № 3 (24) (2005) 38-40